

Op Pad met ...

Rob Jongman in de Ooijpolder

“Nederland is de beste ontwijker van het Europese natuurbeleid”

CV Rob Jongman

1992
proefschrift ‘Landschapsecologie en ruimtelijke organisatie in riviersystemen’ (Landbouwwuniversiteit Wageningen).

1993-2015
werk aan ecologische netwerken wereldwijd en monitoring van biodiversiteit

2008-2013
co-lead GEO BON, de GEO-taak voor opzetten van wereldwijd monitoringsysteem voor biodiversiteit en ecosysteemdiensten

Na 2013 (gepensioneerd)
gasthoogleraar in Brazilië (UNEMAT, Mato Grosso), Japan (IDEC, University of Hiroshima), China (Normal University Shanghai) en Estland (University of Life Sciences, Tartu)

2019
Analysedocument over 30 jaar planning voor het behoud van connectiviteit.

2015-2021
Redacteur Landschap

Rob Jongman is expert in Europa op het gebied van natuurbeschermingsplanning, ecologische netwerken en groene infrastructuur. Vanuit verschillende functies was hij betrokken bij de Ooijpolder - dat begon al in zijn studietijd met het succesvolle verzet tegen de afsnijding van de bocht in de Waal daar. Rob vindt de Ooijpolder vanuit Europees perspectief een zeer belangrijk rivierlandschap. Zijn ideaal: een meer natuurlijk rivierlandschap dat zich uitstrekt tot in Duitsland.

Wat is jouw persoonlijke betrokkenheid bij de Ooijpolder?

“Ik ben in Nijmegen opgegroeid en heb veel gewandeld, gefietst en gezwommen in de Ooijpolder. Ik heb er ook biologie gestudeerd. In mijn studietijd heb ik als milieuactivist de Ooijpolder verdedigd tegen de plannen van Rijkswaterstaat om de Waal recht te trekken door de Ooijpolder, en met succes. Onze argumenten waren hydrologisch van aard: wij vonden het een belangrijk deel van het Rijnsysteem. Maar ook landschappelijk is het een mooi gebied, tussen de voet van de stuwwal van Nijmegen en de rivier de Waal. Mooi uitgestrekt, relatief extensief gebruikt. Ook ecologisch gezien schitterend, met veel vogels en een prachtige rivierdalflora.”

Volgens Farjon et al.(2001) is het rivierenlandschap van Nederland binnen Noordwest-Europa landschapsecologisch niet van grote betekenis. Het beslaat tussen de tien en vijftig procent van het Noordwest-Europese areaal aan rivierenland-

schap en wordt daarom wel belangrijk gevonden, maar niet vanwege de ecosystemen.

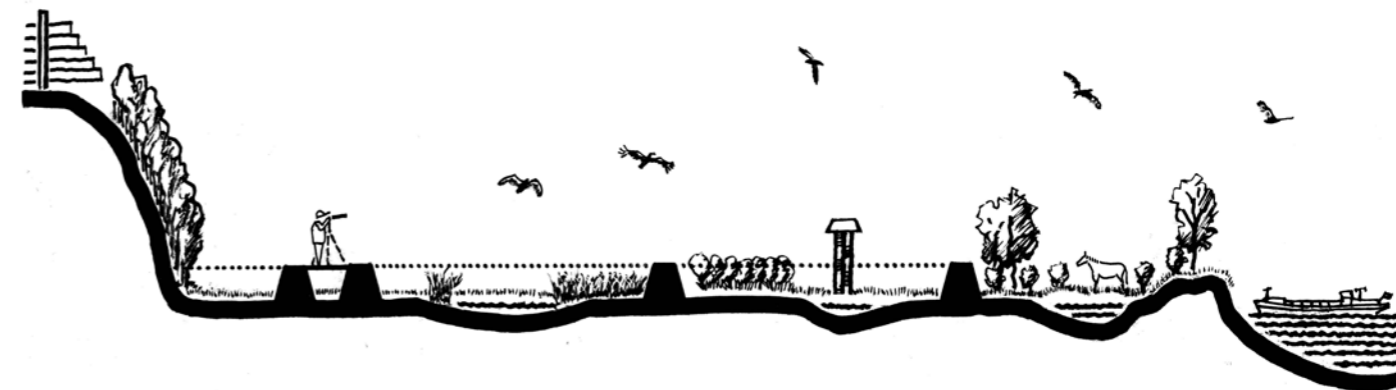
“Je moet niet alleen kijken naar het aandeel van het areaal, maar ook naar de mate van dynamiek die nog aanwezig is. Ik vind de Ooijpolder in dat verband een bijzonder gebied. Het Noordwest-Europese gebied tussen Elbe en Rijn is een groot rivierengebied, met veel rivieren die noordwest stromen en water brengen naar de grote Noord-Duitse en Nederlandse laagvlakte. Tussen Rijn en Elbe is alles redelijk gekanaliseerd, maar hier en daar zijn kleine stukjes die belangrijk zijn. Bij de Rijn tussen Kleef en Nijmegen, en verder stroomafwaarts, kun je heel goed de dynamiek zien. De Millingerwaard, ten oosten van de Ooijpolder, is nog nooit afgegraven en overstroomt regelmatig, net als de Ooijpolder. Naar het westen toe neemt de dynamiek af. In de Oude Waal, een vroegere loop van de Waal ten noorden van de Ooijpolder, komt veel riet voor, wat kenmerkend is voor weinig dynamische waarden. Dat het Nederlandse rivierenlandschap

ecologisch gezien niet belangrijk zou zijn, daar ben ik het niet mee eens. Er komen ontzettend veel vogels voor. Het is bovendien de verbindingsweg voor soorten stroomafwaarts. Onze rivierdalflora is een Centraal-Europese flora. Met name de Waal zorgt ervoor dat die flora in Nederland komt en zich er vestigt.”

Hoe zou je de Ooijpolder karakteriseren in vergelijking met de uiterwaarden langs de verschillende rivieren?

“De uiterwaarden van de Waal gaan van de oever via een zandstrand omhoog tot een oeverwal. Daarachter ligt laagte, eventueel een strang en sloten, dan gaat de bodem weer omhoog en uiteindelijk komt de uiterwaard hier vrij hoog te liggen. In de Ooijpolder vind je veel microreliëf (zie illustratie principeprofiel). De uiterwaarden van de Maas gaan van een grindoever heel strak het land in. De Rijn lijkt op de Waal, maar ligt een stuk lager. De IJssel heeft juist hele hoge uiterwaarden.”

Principeprofiel van Ooijpolder, stuwwal en Waal bij Nijmegen. Tekening: Johan Meeus.

Voetgangersbrug over strang langs Ooijse Bandijk. Foto's: Johan Meeus.

Wat is je ideaalbeeld van de Ooijpolder voor 2050?
 “Een natuurlijker rivierlandschap dan nu. Alle rivieren in Nederland worden door Rijkswaterstaat gereguleerd. Hout wordt gekapt en weggehaald. Van de dubbele bocht tussen de stuwwal en de rivier zou je een veel natuurlijker systeem kunnen maken, zonder het medegebruik van wandelaars en fietsers te hoeven beperken. Bij hoogwater wordt het dan een heel nat gebied, met meer moerasvogels en waarschijnlijk de zwarte ooievaar. Ook gunstig voor weidevogels, die je nu minder ziet omdat het gebied – binnendijks – te droog is en te intensief gebruikt wordt. De zomerdijk mag voor een deel weg. Je zou dan wat meer bruggetjes moeten aanleggen.

Ik zou ook graag zien dat het een grensoverschrijdend natuurgebied wordt en dat in Duitsland hetzelfde gebeurt. Duitsland gaat anders om met de rivier dan Nederland. Er was in de tijd dat ik ermee te maken had een conflict tussen de Duitse Oberbürgermeister van Kleef en de Nederlandse natuurbeheerders: de Oberbürgermeister wilde het gebied houden zoals het is en in de jaren negentig een aantal buitendijkse gebieden binnendijks maken ten gunste van de landbouw.”

Hoe belangrijk is de EU voor dit landschap? Denk aan Natura 2000, de stroomgebiedenbenadering, de Kaderrichtlijn Water (KRW), het Life fund.
 Het is belangrijk dat er een goed gemeenschap-

pelijk beleid komt voor het hele stroomgebied van de Rijn: wat je in het bovenstroomse deel doet heeft gevolgen voor het benedenstroomse gebied – al in de negentiende eeuw zei Tulla, de Duitse initiatiefnemer van het rechtstrekken van de Bovenrijn, dat de Rijn van Bazel tot de Noordzee één samenhangend systeem is. De stroomgebiedenbenadering zou heel belangrijk kunnen zijn, en is het voor een deel al. De stroomgebieden van Rijn, Donau, Maas, IJzer en Schelde zijn allemaal met elkaar verbonden. Daardoor komen nogal wat soorten uit Centraal Europa via de Rijn hier binnen. Invasieve exoten ook. Op zich heb ik daar geen bezwaar tegen, maar de flora en fauna verandert er wel door.

Zonder Europese samenwerking zou de ontwikkeling van het rivierlandschap niet mogelijk zijn. Of het EU-beleid daarvoor belangrijk is, kan ik niet zeggen. Er zijn inderdaad instrumenten om die samenwerking te bereiken, zoals Natura 2000. Alleen is Nederland tegenwoordig de beste ontwijker van een gezamenlijk Europees natuurbeleid. Kijk naar de toepassing van de nitraatrichtlijn. Ook de KRW wordt in Nederland slecht toegepast. Het Natura 2000-beleid voor de uiterwaarden betekent wel dat nieuwe wegen niet doorgaan omdat ze te veel stikstof veroorzaken. Dat beleid zou ook het beheer en behoud van het rivierlandschap kunnen afdwingen, als het regionale bestuur de richtlijnen volgt. Dat zou zeker beter kunnen. Wat betreft subsidies uit het Life fund: die zijn hier wel verkregen, maar specifiek voor de Ooijpolder weet ik het niet.”

Volgens de Europese Landschapsconventie zijn landschappen er niet alleen om te gebruiken, maar bewoners en bezoekers moeten er zich ook thuis kunnen voelen, zich er mee kunnen identificeren. Is de Ooijpolder daar een mooi voorbeeld van?
 “Ja. Iedereen vindt het gebied mooi en gaat er graag heen. Het is er hartstikke druk. Oortjeshekken was vroeger een armetierig café-tje langs de dijk, nu is het een florerend bedrijf.”
Is het Nederlandse beheer van de rivierlandschappen, met veel natuurontwikkeling en ruimte voor de rivier, bijzonder in Europa?
 “Ja, dat is best bijzonder. Er zijn weinig landen waar deze vrije manier wordt toegepast. In Duitsland zeker niet. De Elbe stroom door Hamburg. De Oderdelta is nog wel een goede delta. In Zuid-Spanje heeft de Guadalquivir een delta waar deze vrij mag stromen. Maar de delta van de Rhône is volledig gekanaliseerd en gereguleerd.”

Van Looij et al. (LANDSCHAP 2019 (2): 78-87) zijn heel positief over het ecologisch herstel langs de Rijn. Deel je dat positieve oordeel?
 “Het ecologisch herstel gaat wel goed, maar of je daarmee je hoogste doelstellingen bereikt is een andere vraag. Ik zou wel veel meer willen zien van wat we hier aan het doen zijn, met name in het bovenstroomse gebied. Het plan Ooievaar had een prachtig toekomstbeeld van soorten voor het rivierengebied. Als je de ontwikkeling grootschalig kunt aanpakken, ook in Duitsland, zou dat toekomstbeeld bereikbaar moeten zijn. De kleinere dieren in het toekomstbeeld komen hier al voor. De zeearend is er al. Wolf, bever en de otter zijn er; kraanvogels vliegen over. De eland nog niet en de bruine beer zie ik hier niet komen. Maar het gaat aardig in de richting van plan Ooievaar.”

Gallowayrund en konikpaarden bij de Bisonbaai.

Bevervraat bij de oever van de Bisonbaai.

Is klimaatverandering, met naar verwachting frequentere en hogere hoogwaters en langduriger laagwaters een opgave om zoveel mogelijk bestaande functies te handhaven, of een uitdaging voor hele nieuwe perspectieven, bijvoorbeeld in de Ooijpolder? *Klijn ziet het als een uitdaging (LANDSCHAP 2019 (2): 104-113). Moet de Ooijpolder in dat perspectief wellicht worden opgegeven voor een ruimer winterbed?*

“Ik zou graag een wat groter perspectief hebben voor het hele gebied langs de Nederrijn en de Waal, zodat je meer dynamiek kunt krijgen. Deels betekent dat het einde van de Ooijpolder zoals die nu is. Je moet er rekening mee houden dat we over honderd jaar een iets hogere zee hebben en een ander klimaat. Daar moet je je rivierbeheer op voorbereiden en dat kost al gauw vijftig jaar. Je moet nu dus keuzes maken voor over honderd jaar. Wat is dan de functie van die rivier en wat is

dan de dynamiek? Ik denk graag mee over nieuwe uitdagingen.”

Wat zouden belangrijke lessen kunnen zijn van het beleid en beheer van de Ooijpolder voor riviersystemen elders in Europa?

“We hebben hier mooie projecten gedaan. Ik zou anderen wel mee willen nemen op excursie langs een aantal projecten: wat kun je nu doen, wat hebben die projecten voor gevolgen en welke boodschap neem je mee? Loop je langs de Elbe of de Donau, dan ligt alles strak in het gelid. De Donau wordt afgedamd bij Bratislava met een stuwwal; verderop ligt een grote stuw bij Belgrado. Het hele stuk daartussen zit vast in een grote bak water. De vissen kunnen er niet uit, terwijl ze moeten kunnen migreren om voort te bestaan. Zo zal de toekomst er niet uit zien.

Je moet je eigen systeem goed bekijken en leren

kennen. En je moet je afvragen: wat kan ik leren van wat anderen doen? De voordelen van experimenteren en leren kunnen op den duur groter zijn dan ontwikkeling afhouden. Je moet leren en durven. Hier experimenteren we met ruimte voor dynamiek, maar daar hebben we al wel zo'n vijftig jaar over gedaan.

Het hangt af van hoe beheerders georganiseerd zijn. In andere landen is het beheer vaak veel strakker georganiseerd in overheidsinstellingen dan hier in Nederland, waar organisaties als Ark nog buiten de lijnen kunnen denken en doen.

Je kunt heel goed verschillende functies combineren, bijvoorbeeld energiewinning met stuwdammen en visvangst, door speciale voorzieningen als vistrappen. Daarbij is het altijd belangrijk om in de gaten te houden hoe een rivier werkt.”

JOS DEKKER & JOHAN MEEUS

Kaart: <https://topokaartnederland.nl/>

De Ooijpolder

De Ooijpolder ligt ten noordoosten van Nijmegen, tussen de stuwwal en de Waal. Het is onderdeel van het dynamische rivierenlandschap. De Ooijpolder heeft een lange geschiedenis van menselijk beïnvloeding, zichtbaar in dijken, zandafgravingen, resten van landbouw en kleiwinning. Het is zelfs onderdeel geweest van het militaire werk de IJssel-linie. De Ooijpolder is onderdeel van het grensoverschrijdende Natura 2000-gebied de Gelderse Poort, dat weer onderdeel is van de Rijntakken.

Zowel binnen- als buitendijks vind je er dijken, berm, uiterwaarden, landbouwland, tichelgaten en volgelopen zand- en grindgroeven. Er is veel zacht ooihout, met name wilg en meidoorn. Hardhout, met eik en els, wordt aangeplant. Verder soortenrijke stroomdalgraslanden en hooilanden van het Glanshaverbond. Er grazen konikpaarden en galloways, en de bever houdt er zichtbaar huis. Recent is 30 kilometer landschapselementen aangelegd in de vorm van knipheggen, struweelhagen, knobomen, bloemrijke slootranden, graskruidenstroken en plasdras-oeveren door de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap.

Ons rivierenlandschap is vanuit Europees perspectief misschien niet het meest kenmerkende Nederlandse landschap, het wordt wel hoog gewaardeerd. Dat heeft ook te maken met de wijze waarop dit gebied is opgeknapt in het kader van Ruimte voor de rivier.

Schaminee *et al.* (2010) acht, in navolging van Farjon *et al.* (2001), het Nederlandse rivierenlandschap internationaal van grote betekenis, maar vooral vanwege het areaal. Het rivierenlandschap omvat tussen 10 en 50% van het Noordwest-Europese areaal, terwijl Nederland qua oppervlak maar ongeveer 10% van Noordwest-Europa uitmaakt. Over die waardering kun je twisten, zoals Rob Jongman in dit interview. Hij waardeert het Nederlandse rivierenlandschap juist ook vanwege de dynamiek van de rivieren en de ecologische verbindingfunctie ervan.

Bronnen:

- Farjon, J.M.J., G.H.P. Dirx, A.J.M. Koomen *et al.*, 2001. *Nederlandschap Internationaal*. Wageningen. Alterra.
- Jongman, R.H.G. & J.A.A.M. van Leeuwen, 1982. *Vegetatieonderzoek Gelderse uiterwaarden*. Provincie Gelderland.
- Schaminee, J.H.J., J.G.H.P. Dirx & J.A.M. Janssen, 2010. *Grenzeloze natuur*. De internationale betekenis van Nederland voor soorten, ecosystemen en landschappen. Zeist. KNNV.
- **Vegetatie Ooijpolder**. www.vcbio.science.ru.nl/virtual-lessons/landscape/ooijveg/